Finlandssvensk – ett laddat begrepp

MARIA BJÖRKHOLM

Vad betyder det att vara finlandssvensk? Hur uppstod denna språkliga och kulturella gemenskap? Vilka slags spänningar har funnits och finns mellan finskan och svenskan i Finland? Och vilken betydelse hade humorgruppen KAJ för motverkandet av språkligt identitetspolitiska spänningar? Maria Björkholm skriver.

Finlandssvensk – ett ord som väcker många olika känslor. För mig som bott i det svenska Österbotten största delen av uppväxten väcker ordet en blandning av nostalgi, värme och stolthet, men ordet kan antagligen också väcka associationer till trångsynthet, utanförskap och social kontroll. Att vara finlandssvensk ger lite en känsla av att leva i en egen bubbla, kan jag tycka när jag ser tillbaka på min egen barndom.

Från en del finskspråkiga har det funnits mycket irritation, oförståelse och likgiltighet gentemot det svenska i Finland. Missnöjet med ”tvångsfinskan”, som ett exempel på detta, lyftes fram bland annat i och med partiet Sannfinländarnas intåg på den politiska arenan. Å andra sidan har finska kulturinslag ofta setts som lite lustiga (exempelvis i jämförelse med det Sverige producerar) av en del finlandssvenskar och det har funnits en motvilja mot att lära sig majoritetsspråket. Fördomar har florerat på båda sidor.

Trots mycket arbete för att bevara finlandssvenskheten och kampanjer för att överbrygga murarna mellan språkkulturerna har avståndet mellan språkgrupperna förblivit ungefär detsamma. Det vill säga innan fenomenet KAJ. De har gjort mer för att motverka grupperingarna än något annat jag sett under min livstid.

I den här essän tar jag upp den historiska bakgrunden till hur finlandssvenskheten uppkom, varvat med analyser av finlandssvenskheten idag.

EN NATION I NATIONEN

Svenskfinland – ett speciellt fenomen i många avseenden, en nation i nationen. Finlandssvenskhet är ett begrepp som inte fanns före början av 1900-talet. Den svenskspråkiga nationalitetsrörelsen, som definierade och avgränsade ett folk som kallas *finlandssvenskar*, växte fram under 1800-talet, delvis som en reaktion på den finska nationalitetsrörelsen. I boken *Den föreställda gemenskapen* skriver **Benedict**

Anderson att nationen är en föreställd gemenskap: ”Den är *föreställd* eftersom medlemmarna av även den minsta nation aldrig kommer att känna, träffa eller ens höra talas om mer än en minoritet av övriga medlemmar, och ändå lever i vars och ens medvetande bilden av deras gemenskap.” Samma sak gäller följaktligen inte bara nationen utan varje gemenskap som inte är grundad på direkta relationer och möten mellan människor. Detta betyder dock inte att gemenskapen saknar betydelse eller grund.

FINLAND OCH SPRÅKEN

Det som idag är Finland var Sveriges östra riksdel från 1200-talet. I 600 år var Finland en del av Sverige och fram till 1863 var svenska det språk landet styrdes på. Från 1809, då Finland blev en del av Ryssland, fanns förutom svenska också ryska som förvaltningsspråk i det som då var det ryska storfurstendömet Finland. 1863 tog Finlands lantdag ett principbeslut om att ge det finska språket samma ställning som det svenska, men i praktiken dröjde det fram till början av 1900-talet innan de två språken kunde räknas som likvärdiga. Dessutom var tyskan ett viktigt språk och användes flitigt i storfurstendömet Finland och i lutherska kyrkan, franska behärskades av samhällseliten medan latin var starkt i universitetsvärlden. Eftersom språket är av grundläggande betydelse för ett folks identitet har språkfrågan varit orsak till konflikter även om uppdelningen av medborgare av olika grupptillhörighet långt in på 1800-talet gjordes enligt ståndstillhörighet, inte enligt den språkgrupp man hörde till. De svensktalande kunde delas upp i två stora grupper: en överklass och allmogen. Det var först i slutet av 1800-talet som den språkliga identiteten började utmana ståndsidentiteten. En kamp för det finska språket inleddes och i spetsen för detta gick **J. V. Snellman**, som drev igenom att finska språket skulle få jämställd ställning med svenskan, och **Yrjö**

Koskinen (tidigare **Forsman**), ledare för fennomanernas parti Finska partiet. Många röster höjdes för att göra Finland till ett enspråkigt, finskt, land.

Under slutet av 1800-talet började man – både från svenskt och finskt håll – försöka ena folk, skapa samhörighetskänsla bland människor som aldrig träffat varandra men som ansågs dela språk, härstamning eller religion. Mobiliseringen hängde i hög grad samman med universitetet, eftersom det var där samhällsdebatten fördes så länge lantdagen inte sammanträdde (1809–1863). Nationalitetsrörelserna byggde upp en symbolvärld kring språk, stormän, flaggor, sånger, historiesyn och speciella festdagar. Samtidigt ökade intensiteten i språkdebatten ytterligare och 1880 delades befolkningen för första gången upp officiellt i svenskspråkiga och finskspråkiga då man genomförde en folkräkning där modersmål skulle anges. En stark konsolidering påbörjades där man försökte ena de svenskspråkiga från de olika samhällsskikten till ett folk, och samtidigt separera dem från de finskspråkiga genom att visa på hotet om finska språkets framträngande. Samtidigt uppstod kritik mot den språkliga separationen eftersom den sågs som ett hot mot Storfurstendömet Finlands säkerhet då man ansåg att hela Finlands folk borde stå enat inför det växande hotet om förryskning. Perioden 1890–1920 var ett avgörande skede för formandet och uppkomsten av finlandssvenskheten. Det svenska folket i Finland blev en politisk och kulturell enhet, en medborgarnation, en stat i staten.

1906 fick finländarna allmän rösträtt, vilket betydde att de svenskspråkigas maktställning minskade och privilegierna skars ner. Detta skapade också ett konkret politiskt behov av att skapa en språklig samhörighet för att bevara svenskan, och samma år bildades därför Svenska folkpartiet, fortfarande det enda partiet som i första hand är ett språkparti. Finland blev självständigt 1917 och de svenskspråkigas språkliga rättigheter garanterades i grundlagen 1919, där både svenskan och finskan blev nationalspråk. Under 1920- och 1930-talen pågick intensiva språkdebatter och stridigheter mellan svenskspråkiga och finskspråkiga. Stridigheterna tog sig uttryck i upplopp under 1930-talet, delvis föranledda av kampen om på vilket språk Helsingfors universitet skulle drivas. Det bestämdes slutligen att finska skulle vara det administrativa språket men att undervisning på svenska skulle garanteras. Inför andra världskriget enades språkgrupperna för att kunna strida sida vid sida, och efter kriget slöts en språkfred. Den svenskspråkiga befolkningens andel av Finlands befolkning minskade av olika orsaker (bland annat utflyttning och lägre nativitet) från 8,6 procent till 6,3 procent på 30 år (1950–1980). Under 1970- och 1980-talen skedde å andra sidan en markant attitydförändring inom de tvåspråkiga fa-

miljerna till förmån för svenskans bevarande och det resulterade i att nästan 68 procent av barnen i tvåspråkiga familjer registrerades som svenskspråkiga 2010. Språkdebatten har varit ständigt pågående och motsättningar finns kvar och de kretsar kring både skola och utbildning samt frågor om huruvida service behövs på svenska.

FINLANDSSVENSKHETEN

Men finlandssvenskan är mer än enbart en språkfråga, det handlar också om idéer om kulturell tillhörighet. Hur skapades då idén om den finlandssvenska kulturen? För att ena de svensktalande i Finland behövde man arbeta för att överbrygga samhällsklyftorna. Man behövde också börja avskilja det som skulle räknas till detta folks kultur från det som inte hör till denna. För att allmogen och överklassen skulle närma sig varandra började man återuppliva element ur folkkulturen. Man använde sig av föreningar och förbund som ordnade olika hembygdsfester och politiska fester. I vokabulären betonades bland annat ord som ”folk”, ”folkkultur”, ”bygd” och ”hembygd”, i kombination med ”svensk” (senare ”finlandssvensk”), ”det gamla svenska” och det ”egna, vackra”. I språkbruket blev det också viktigt att skilja på ”finne”, för finskspråkig, och ”finländare”, för alla medborgare i Finland, och detta ökade markeringen av gränserna ytterligare. Man presenterade en bild av hur historien sett ut, påverkade hur folket skulle se på nuet och försökte ge dem en vision av framtiden. Från finskt håll uppfattades den svenskspråkiga mobiliseringen som att man ansåg sig vara ”bättre folk” och såg ner på de finskspråkiga och därför inte ville räknas till dem. De svenskspråkiga å sin sida ansåg att de kämpade för att inte försvinna i den finsktalande majoriteten.

Som ett led i den svenskspråkiga mobiliseringen grundades Svenska litteratursällskapet 1885 och Svenska folkpartiet 1906, som i sin tur upprättade Svenska kulturfonden och inrättade Svenska dagen som en svensk kulturdag 1907. Alla dessa har tillsammans med finlandssvenska skolor, universitet, massmedia, teatrar och föreningar bidragit – och bidrar fortfarande – till att trygga språkgruppens existens. Finlandssvenskarna behärskar sitt språk tack vare att de har hela sin utbildning på sitt eget språk och detta gör dem till ett undantag bland minoriteter. Spänningar mellan språken finns dock kvar.

Idén om finlandssvenskarna som en särskild nationalitet är ett bra exempel på en konstruerad gemenskap som enar och stärker ett folk, men också ett exempel på avståndstagande från det som inte passar in eller som upplevs som ett hot. Finns det ett ”vi och de andra-tänkande” utan att vi värderas högre än de andra? Har den finlandssvenska identi-

teten byggts upp på bekostnad av en rikedom som kommer av olikheten?

STEREOTYPER OCH FÖRDOMAR

Stereotyperna och fördomarna om svensktalande har sett lite olika ut beroende på var i landet man befinner sig. I Österbotten ”känner alla alla” och ”alla har perfekta liv – som på Strömsö”. Däremot är det svårt för österbottningar att förstå vad uttrycket ”pappa betalar” syftar på eller fördomen att alla finlandssvenskar har segelbåt, eftersom de flesta österbottningar traditionellt sett varit bönder och inte kommit från ”gamla pengar”.

Historikern **Henrik Meinander** säger i en intervju i Yle att en fördom som verkar vanlig bland den finsktalande befolkningen är att finlandssvenskar är dryga och överlägsna. ”Finlandssvenskarna är inte en sån minoritet som på något sätt skäms över sin tillvaro. Man utgår från att man har rätt att tala sitt modersmål”, säger Meinander.

Det svenskspråkigas historia i Finland kan ses som problematisk, som en folkgrupp med för hög röst sett till sin storlek. Henrik Meinander väljer att peka på att Finland inte är unikt om man jämför med andra länder. Så var det också i Baltikum. Där var elitens och det administrativa språket tyska. I Danmark var det länge tyska. I delar av Tyskland talade eliten franska. Meinander hoppas att man inte glömmer att majoriteten av finlandssvenskarna ändå var jordbrukare, fiskare och senare arbetare.

FENOMENET KAJ

En stor och oväntad förändring i många finländares attityd och medvetande skedde under våren 2025. 8 mars 2025 korades den finlandssvenska humorgruppen KAJ till vinnare av Melodifestivalen i Sverige och slog igenom över en natt. ”Bara bada bastu”, som sjungs på Vörå-dialekt, en dialekt från svenska Österbotten, med inslag av några finska ord, blev en sång som sjungs av alla oberoende av språkbakgrund, av svenskar, finnar och finlandssvenskar – för att inte tala om av människor över hela Europa och världen. I media var – och är – KAJ ett hett namn, trots att de inte vann Eurovisionen där de representerade Sverige. Månaderna som följt efter genombrottet har varit en märklig upplevelse, antagligen för varje finlandssvensk som följt vad som hänt. Plötsligt var det coolt att vara finlandssvensk, även bland många finskspråkiga i Finland.

Känslan av gemenskap och samhörighet, och den nationella stoltheten över att det var en grupp från Finland som representerade Sverige, verkar ha gett svenskan i Finland en rejäl

skjuts på vägen på gräsrotsnivå, åtminstone vad vi kan se just nu. Men något mer än så verkar ha hänt. Stödet för KAJ från det finska Finland och KAJ:s positiva attityd till att använda den bristfälliga finska de kan i intervjuer i finsk TV har inte bara gjort finländare uppmärksamma på det svenska i Finland utan även förändrat attityden gentemot det finska språket bland många svenskspråkiga. Kan de folkkära Vörå-pojkarna så kan vi andra också!

Den gemensamma kulturupplevelsen och stoltheten över att en finländsk grupp slår igenom över en natt – i Sverige men kort därefter i Europa och många andra delar av världen, trots att språket de sjunger på är obegripligt för den stora massan – verkar ha haft en enande och helande effekt. Gränsen mellan svenskt och finskt, som varit så avgörande för skapandet av den finlandssvenska identiteten verkar ha luckrats upp en aning. Frågan blir då vilka effekter det kommer att få i förlängningen. Kommer det att stärka eller försvaga svenskans ställning i Finland?

En del av artikeln har tidigare publicerats som Maria Åsvik: ”Finlandssvenskheten – en konstruerad gemenskap” i *Nation, stat, imperium: Sjutton försök*, red. Mattias Hessérus och Peter Luthersson (Stockholm: Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål, 2018).

Maria Björkholm är doktorand i filosofi vid Åbo Akademi.